

קיום המצוות בארץ

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה פליהימים אשר אתם חיים עליה אדמה: (דברים יב א).¹

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מג

"ואבדתם מהרה, ושמתם את דברי אלה וגוי", אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, הו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. משל למלך בשר ודם שכעס על אשתו וטרפה בבית אביה.² אמר לה: הו מקושטת בתכשיטיך, שכשתחזרי לא יהו עליך חדשים. כך אמר הקב"ה לישראל: בני, הו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. הו שירמיהו אומר: "הציבי לך ציונים וגוי" (ירמיה לא כ) - אלו המצות שישראל מצויינים בהם.³ "שימי לך תמרורים" (שם) - זה חורבן בית המקדש,⁴ וכן הו אומר: "אם אשכחך ירושלם וגוי תדבק לשוני וגוי" (תהלים קלו ה-ו). "שיתי לבך למסילה דרך הלכת" (ירמיהו שם) - אמר להם הקב"ה לישראל: ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה, מיד אתם חוזרים לעריכם, שנאמר: "שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה" (שם).⁵

ספרי דברים פרשת ראה פסקא נט (יב א)

"אלה החוקים" - אלו המדרשות. "והמשפטים" - אלו הדינים. "אשר תשמרון" - זו משנה. "לעשות" - זו מעשה. "בארץ" - יכול כל המצות כולם נוהגות בחוצה לארץ? תלמוד לומר: "לעשות בארץ". יכול לא יהו כל המצות כולן נוהגות אלא בארץ? תלמוד לומר: "כל הימים אשר אתם חיים על האדמה". אחר שריבה הכתוב מיעט, הרי אנו למדים אותן מן האמור בענין. מה אמור בענין? "אבד תאבדון את כל המקומות" - מה עבודה זרה מיוחדת שהיא מצות הגוף ואינה תלויה בארץ, נוהגת בארץ ובחוצה לארץ; כך כל מצות הגוף שאינה תלויה בארץ, נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ושתלויה בארץ, אינה נוהגת אלא בארץ. חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אליעזר אומר: אף החדש.⁶

¹ סגנון שללא ספק מייחד את ספר דברים וחוזר בו מספר פעמים, הו האמירה שקיום החוקים והמצוות קשור הדוק עם הישיבה בארץ. כך הו בפרק ד פסוק יד: "ואתי צוה ה' בעת ההו ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשותכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה". וכן גם בפרק ה פסוק כח, מיד לאחר תיאור מעמד הר סיני של פרשת ואתחנן: "ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את פליהמצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ אשר אנכי נתן להם לרשתה". השווה סגנון זה עם הפסוקים המסכמים את ספר ויקרא פרק כו פסוק מו: "אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני בידמשה" ופרק כז פסוק לד: "אלה המצות אשר צוה ה' אתמשה אלבני ישראל בהר סיני". וכמו כן ראה הפסוק המסכם את ספר במדבר, פרק לו פסוק יג: "אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' בידמשה אלבני ישראל בערבת מואב על ירדן ירחו". בכל אלה, בניגוד לפסוקים שבספר דברים, אין שום אזכור של קשר לכניסה לארץ. והרי לנו פן נוסף המייחד את ספר דברים.

² בנוסחאות אחרות: "לבית אביה", המלך מגרש את אשתו חזרה לבית הוריה. ראה גמרא פסחים פז ע"ב מדוע גלו דווקא לבבל (בבית ראשון): "רבי יוחנן אמר: מפני ששיגרו לבית אמן. משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה".

³ ראה לשון זו גם בספרי דברים פסקא שא, שאנו קוראים בהגדה על בני ישראל במצרים: "תלמד שהיו ישראל מצויינים שם". ובשיר השירים רבה פרשה א על הפסוק עיניך יונים: "מה יונה זאת מצויינת, כך ישראל מצויינת בתגלחת במילה בציצית". ובמדרש במדבר רבה יד י: "נתן להם תורה שבעל פה להיות מצויינין בה משאר האומות". ועוד.

⁴ תמרורים כאן הם ציוני דרך בדמות מוטות שדומים לעץ התמר או תמרים ממש שנטעו על צמתי הדרכים (ראה רש"י ודעת מקרא על הפסוק), אבל מספר פסוקים קודם אומר ירמיהו: "נהי בכי תמרורים" ולא סביר שאין קשר בין שני "תמרורים" אלה, מה גם שהמדרש אומר: "זה חורבן בית המקדש". גם בלשונו היום, שתי המשמעויות של "תמרורים" קיימות ולוואי שלא יתחברו.

⁵ וכן הו במקבילה במדרש תנאים לדברים יא יז. על מנת להעריך מדרש זה, יש לקרוא את הפסוק בירמיהו במלואו: "הציבי לך צינים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתה שובי בתולת ישראל שבי אלעריך אלה". הנביא קורא לגולים להניח ציונים וסימני דרך במסילה בה הם יוצאים לגלות, כי היא תהיה גם הדרך בה ישובו כשיעשו תשובה. ראה פירוש רד"ק שציונים הם "כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך". ופירוש רש"י על "תמרורים" - תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך. ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזירי באותו דרך כלומר כי ודאי תשובי משם". אפשר שגם הפסוק הקודם שם: "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשעים פימדי דברי בו זכר אֶזְכְּרוּ עוֹד וכו'", חשוב לעניינינו. היציאה לגלות עפ"י המדרש היא ריקון מהכל, מהישיבת הפיסית בארץ ומהמצוות שעפ"י הפסוקים לעיל, מטרת קיומן ועשייתן הו בארץ. הגלות היא מין ריק, התערטלות מכל הנכסים הפיסיים והרוחניים והדרך לשוב אליהם היא התשובה. תשובה שהיא שיבה ושיבה שהיא תשובה או רק תוכרו את הדרך שבה באתם הנה (לגלות) - דרך בכפל משמעות: דרך לתשובה ודרך לשיבה. בינתיים, קיום המצוות בגלות הו רק כדי שלא יהיו עלינו כחדשים כשנחזור, בפרק זמן זה או אחר, שלא נשכח אותן. כמו אשת המלך שגורשה מארמון המלוכה ובעצם נושלה מזכויותיה הממלכתיות, אך המלך מרשה לה, אפילו מצווה עליה להמשיך ולענוד את תכשיטיה על מנת שלא תשכח את גינוני המלכות. ואולי גם שלא תשכח את מוצאה וערכה. ראה הסיפור החסידי על בן המלך שכח שהוא בן מלך, עגנון, ימים נוראים עמ' כח. יש קיום מצוות בחוץ לארץ, בגלות, עפ"י מדרש זה, אבל אין אלה אלא בבחינת ציונים וסימני דרך, "שלא יהיו עליכם חדשים כשתחזרו" לארץ. מהות המצוות וממילא לימוד התורה וקיומה הו רק בארץ ישראל.

⁶ ראה ציטוט דרשת תנאים זו בגמרא קידושין דף לו ומשם מתגלגלת הסוגיה לדיון מפורט בהגדרת מצוות התלויות בארץ ומצוות שאינן תלויות בארץ (חובת הגוף), כולל מצוות שאמנם אינן תלויות בארץ אבל התחדשו רק בכניסה לארץ (נסכים, למשל) וכולל שלושה היוצאים מן הכלל שהספרי מונה: חדש, ערלה וכלאיים שנוהגים בחו"ל מהתורה או מדרבנן. ראה שם שיטת רבי אלעזר ברבי שמעון שהגדרה של מצוות שנוהגות בחוץ לארץ הן כל המצוות שנהגו כבר במדבר, לפני הכניסה לארץ. מנגד, ראה שיטת ר' ישמעאל

ספרי דברים פרשת ראה פסקא סא

"אבד תאבדון את כל המקומות ... ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם" ... יכול אף מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ? תלמוד לומר: "ואבדתם את שמש מן המקום ההוא" - בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריהם, ואין אתה מצווה לרדוף אחריהם בחוצה לארץ.⁷

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מד סימן יח

"ושמתם את דברי אלה על לבבכם" (דברים יא יח) - זה תלמוד תורה, "וקשרתם אותם לאות על ידכם" - אלו תפילין. אין לי אלא תפילין ותלמוד תורה, שאר מצוות שבתורה מניין? הרי אתה דן מבנין אב שבין שניהם ... הצד השווה שבהם שהם מצוות הגוף שאין תלויות בארץ ונוהגות בארץ ובחוצה לארץ, כך כל מצוות הגוף שאין תלויות בארץ ונוהגות בארץ וחוצה לארץ. ושתלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, חוץ מן הערלה והכלאים. רבי אליעזר אומר: אף החדש.⁸

רש"י דברים פרק יא פסוק יח

ושמתם את דברי אלה - אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר: "הציבי לך ציונים" (ירמיה לא כ).⁹

רמב"ן דברים פרק יא פסוק יח

ושמתם את דברי אלה - ... וכבר כתבתי פירוש הענין, כי המצוות האלה חובת הגוף הם, ודינם בכל מקום כמו בארץ, אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו (ויקרא יח כה).¹⁰ והנה החזיר במצוות האלה תפילין

שם, שמסביר מדוע כתוב "כי תבואו אל הארץ" במצוות שאינן תלויות בארץ כמו פסח, תפילין ופטר חמור: "עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ", ללמדך שגם המצוות שעשו במדבר היו כהכנה לכניסה לארץ. במדבר - כהכנה לכניסה, ובגלות - כהכנה לשיבה. עוד ראה שם המקרה המיוחד של מצוות שילוח עבדים ביובל שאמנם נוהגת גם בחו"ל שהרי היא מצווה שאינה תלויה בארץ, אבל רק כאשר היובל נוהג בארץ. פסק היובל בארץ - אין יובל בחו"ל. אין מצב של מצווה שנוהגת בחו"ל ולא נוהגת בארץ. ואם תאמר יו"ט שני! כבר אמרו בירושלמי עירובין ג ט שיר"ט שני הוא "חוקים לא טובים" ואין בני חו"ל מקבלים על כך שכן.

⁷ מצוות עקירת עבודה זרה היא הבנין אב לכל המצוות שאינן תלויות בארץ שנוהגות גם בחו"ל, כפי שראינו בספרי לעיל. אך דא עקא, שהמצווה האקטיבית "אבד תאבדון ... ונתצתם ... ושברתם ... ואבדתם את שמש", היינו החובה לעקור עבודה זרה בכל מקום בו היא מצויה: "על־ההרים הרמים ועל־הגבעות ותחת פלעץ רענן", נוהגת רק בארץ. בחו"ל יהודי מצווה לא לעבוד עבודה זרה, להתרחק ממנה, בוודאי לא להביאה לביתו. אבל אין לו שום מצווה לעקור עבודה זרה ולהילחם בה. ראה ספר החינוך מצווה תלו וכן רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ז הלכה א. הרי לנו שהמשך הפסוקים בפרק יב, לאחר הפתיחה: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ", כל פרק יב בפרשתנו, אכן מדברים על רק על הארץ ומצוות עקירת עבודה זרה כפי שהיא מתוארת בפרק יב היא כן מצווה התלויה בארץ. מדרש ספרי זה (השלישי) מלמדנו שמדרש ספרי השני שהבאנו אינו חולק במהות העניין על הספרי הראשון. ואגב, ראה דבריני [שבירת פסלים וניתוח מצבות](#) בפרשת לך לך, שם הצענו שכאשר אברהם נוקט פעולה אקטיבית של ניתוח פסלים, הקב"ה אומר לו: "לך לך מארצך ... אל הארץ אשר אראך". ואגב, גם בארץ ישראל אין מצווה "לבלוש" אחרי עבודה זרה, לעקור כל עץ ולהפוך כל אבן (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה יז) וכדברי הספרי לעיל (בקטע שהשמטנו): "נתצתה את המזבח הנח לו, שברתה את המצבה הנח לה" וזה עניין אחר ואכמ"ל.

⁸ מקור נוסף של ההבחנה בין מצוות התלויות בארץ שנוהגות רק בארץ ובין מצוות שאינן תלויות בארץ שנוהגות גם בחו"ל, היא דרשה, שוב ממדרש ספרי, על הפסוקים "ושמתם את דברי אלה", "וקשרתם אותם לאות" שבפרשה השנייה של קריאת שמע (שקראנו בשבת שעברה). שם מזהירה התורה שאם לא נשמע אל המצוות, אזי: "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה". מיד לאחריו באים הפסוקים: "ושמתם את דברי אלה על לבבכם", "וקשרתם אותם לאות על ידכם". ופשיטא לספרי ש"ושמתם את דברי אלה" זה תלמוד תורה (שמקבל חיזוק מהפסוק בהמשך: "ולמדתם אותם בניכם" שהוא פסוק יסוד במצוות לימוד תורה, ראה קידושין כט ע"ב) ו"וקשרתם אותם לאות על ידכם" זו מצוות תפילין. ואם אלה נוהגות בחוץ לארץ, אחרי "ואבדתם", אז כל המצוות שאינן תלויות בארץ והן חובת הגוף, ינהגו בחוץ לארץ. ומעניין שהמדרש אינו מונה גם את מצוות מזוזה שנזכרת בהמשך: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך", שהרי גם זו מצווה שאינה תלויה בארץ. האם זה משום שכתוב: "בביתך ובשעריך" וחוץ לארץ היא בית זמני ואינו "בשעריך"? ולהלן ראה שמצוות מזוזה כן נמנית כדוגמא למצווה שהיא חובת הגוף.

⁹ ראה מה רש"י עושה כאן! הוא משלב את מדרש ספרי האחרון שהבאנו (על "ושמתם את דברי") עם הספרי הראשון בו פתחנו: "היו מצויינים במצות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים". מדרש "ושמתם" אמנם קובע שמצוות שאינן תלויות בארץ נוהגות להלכה בחו"ל, אבל המהות שקיים המצוות בחו"ל איננה אלא "כדי שתהיו מצויינים", לא משתנה. בדומה לכך ניסינו אף אנו לקרוא את מדרש ספרי על "אבד תאבדון" באופן שאינו סותר את מדרש "שתהיו מצויינים". ראה הערה 7 לעיל. ואגב הערתנו הקודמת על השמטת מצוות מזוזה בספרי, הנה רש"י מוסיף את מצוות מזוזה (ומשמיט משום מה את לימוד תורה). מצוות מזוזה שהיא "בשעריך", היינו בארץ ישראל מהווה משקל נגד לעבודה זרה - תעקרו את סימני העבודה הזרה ותשימו מזוזה בשעריכם! ואע"פ כן, היא נוהגת בחוץ לארץ משום "היו מצויינים".

¹⁰ נהיה הולכי רכיל מגלי סוד. בפירושו הארוך של רמב"ן לויקרא יח כה, הפרק הדין באיסורי עריות, הוא דן מדוע התורה מקשרת בין איסורים אלה שהם ענייני מוסר כלליים ובוודאי דינים שאינם קשורים לארץ ובין הישיבה בארץ ישראל: "ולא־תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה פאָשר קאָה אַתְּהַגּוֹי אָשֶׁר לְפָנֶיךָ". ותשובתו, באריכות, היא שכל זה הוא למעלת הארץ שאינה סובלת עבירות והשחתה: "כי הבדיל אותנו מכל העמים ... בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו. והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עליה והעמים עליה תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ... וכן שנו בספרא הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ... וכן שנו בספרא (קדושים יא יד), ולא תקיא הארץ אתכם וגו', ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, אינה מקיימת עוברי עבירה". ומשם הוא מגיע למדרש שלנו: "ומן הענין הזה אמרו בספרי (עקב מג), ואבדתם מהרה (דברים יא יז), אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו

ודברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית, לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ, ומהם נלמוד לכל המצוות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום, ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות. כך הוא נדרש בספרי (עקב יז), וכוונת המדרש מפני שסמך "ושמתם" אל "ואבדתם". אבל עיקר הכתוב בארץ, דכתיב (פסוק כא): "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה". או יאמר: "למען ירבו ימיכם", שתשובו ותאריכו בה ימים לעולם.¹¹

רבי בחיי בן אשר דברים פרק יא יח

"ושמתם את דברי אלה". דרשו רז"ל (ספרי מג): אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו חדשים עליכם כשתחזרו, וכן הוא אומר (ירמיה לא כ): "הציבי לך ציונים". הכוונה בזה לומר כי אף על פי שאנו עושין המצוות בחוצה לארץ והם חובת הגוף לעשותם בכל מקום, למדונו החכמים ז"ל שאין עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה.¹²

איכה רבה פרשה א סימן נד

"קראתי למאהבי המה רימוני", רבנן פתרין קריא¹³ בנביאי השקר שהיו מאהבין אותי לעבודת כוכבים שלהן ... ר' שמעון בר יוחאי פתר קרייה בנביאי האמת שהיו מאהבין אותי להקב"ה. המה רמוני - שהיו מרמין בי ואומרים לי: הפרישו תרומה ומעשרות. וכי יש תרומה ומעשרות בבבל? אלא, בשביל לאהבני להקב"ה. הוא שירמיה אומר: "הציבי לך ציונים" - הציבני במצוות שהיו ישראל מצויינין בהם, שימי לך תמרורים - זה חורבן בית המקדש ... אמר להם ירמיה: ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה ... "שובי בתולת ישראל" ומיד אתם חוזרין לעריכם, דכתיב: "שובי אל עריך אלה" (ירמיהו לא).¹⁴

מדרש זוטא - איכה (בובר) נוסח ב' פרשה א ד"ה [יח] מי יתנך

... באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה. אמר להם הקב"ה לכו ופייסוה ... מיד חוזרים לקב"ה ואומרים לפניו: רבש"ע, אינה מקבלת תנחומין ממנו. והקב"ה אומר להם: אלך אני בעצמי ואפייסנה ... מיד הלך הקב"ה לפייסה, ואמר לה: כעס זה למה? אמרה לו: רבש"ע, ולא אכעוס שהגליתני לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונהפכו פני כשולי קדירה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול והקדושי! אמר לה: כנגד זכות שעשית לי, כך יש לך חובה. למה כעסתי עליך? לפי שעברת על תורתני ... אמרה לפניו: רבש"ע, כיון

מצויינין במצוות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה, אמר לה הוי מתקשטת תכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, וכן אמר ירמיה (לא כ) הציבי לך ציונים, אלו המצוות שישאל מצויינין בהם". קדושת הארץ לגבי מצוות שאינן תלויות בעבודת הקרקע, כעריות ועבודה זרה, היא המעידה על כך שכל המצוות כולן, אין להם מטרה וקיום, לכתחילה, אלא בארץ. אם הספרי מביא את מצוות עבודה זרה כדגם למצווה שמתקיימת גם בחו"ל (לצד תפילין ולימוד תורה), בא רמב"ן ואומר: עדיין, עיקר איסור עבודה זרה הוא בארץ! על כגון זה - גולים מהארץ (בחול, לאן נגלה?). ראה שוב דברינו בהערה 7 על ההבדל בין הארץ לחו"ל בהקשר של איסור עבודה זרה. ומסיים רמב"ן שם את פירושו בסוד אחר: "ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה, אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אהרן בחקותי (להלן כו מב), תדע סוד נשגב ונעלם". את גילוי סוד זה נשאיר לדולי המים.

¹¹ לאחר שהביא את מדרש ספרי ופירוש רש"י שהולך בעקבותיו (בקטע שהשמטנו) ולאחר שהסביר שהכל למעלתה של ארץ ישראל והשגחת ה' הישירה והתמידית בה, מסביר רמב"ן גם פשט בפסוק. "ושמתם את דברי אלה" אמנם כתוב לאחר "ואבדתם" אבל בסדר העניינים הוא קודם לו. "ושמתם" חוזר לראש הפרשה. לאחר שהזהירה התורה שאם לא תשמעו אזי "ואבדתם", חוזרת התורה ומייצעת איך להימנע מ"אבדתם". אם תקיימו "ושמתם", אם תחזרו ל"והיה אם שמוע תשמעו", לא יתקיים בם "ואבדתם". "ושמתם" כתרופת מנע ל"ואבדתם". וההוכחה היא מהמשך הפסוקים שם: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם". אבל רמב"ן מוכן גם לקבל שהברכה "למען ירבו ימיכם" מדברת על השיבה לארץ לאחר הגלות, על הגאולה השלימה. ראה עוד דברים דומים שכתב רמב"ן בדרשתו הידועה לראש השנה שכתבה בעכו, בקטע שמתחיל במילים: "והנה בחוצה לארץ אף על פי שהכל לשם הנכבד אין הטהרה בה שלימה וכו'". ולא נוכל להביא כאן את כל דברי רמב"ן בשבחה של ארץ ישראל שכיזוע חיבבה עד מאד וקיים בסוף ימיו את מצוות העלייה לארץ והיישוב בה.

¹² פירוש רבינו בחיי על הפסוק "ושמתם" מחבר את כל מדרשי ספרי לעיל לחטיבה אחת, בסדר ההפוך שאנחנו הבאנו אותם, אבל בסדר הנכון של פרשות השבוע. מפרשת עקב אל פרשת ראה. "ושמתם" מחדש לנו שמצוות חובת הגוף קיימות גם בחו"ל, אבל רק כ"ציונים" וכתזכורת מתמדת "שאינן עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה".

¹³ פתרו את המקרא, הסבירו את הפסוק.

¹⁴ מדרש זה בנוי על"ג הספרי בו פתחנו ולפיכך קיצרנו בו. אותנו מעניינת בעיקר שיטת רשב"י שמחיל את הפסוק "קראתי למאהבי המה רימוני", על נביאי האמת שאוהבים את ישראל ומאהבים אותם לעבודת ה' ולא לעבודת כוכבים כנביאי השקר (הדרשה הראשונה של רבנן בה קיצרנו). נביאי האמת "מרמים" את העם מתוך כוונה טובה ומורים להם לקיים גם מצוות התלויות בקרקע בבבל על מנת להחיש את השיבה לארץ, בה יחזרו לקיים את המצוות כולם כפי כוונת התורה היסודית. ראשי התיבות של תו"מ, אינן תפילין ומזוזות אלא תרומות ומעשרות, שיש לקיים אותם בגולה על מנת שיהיו ישראל מצויינים בהם כשיחזרו לארץ. הפרשת תרומות ומעשרות בחוץ לארץ באה 'בהפוך' להדגיש את זמניות הגולה, "ליישר קו" עם המצוות שאינן תלויות בארץ וללמד על המצוות כולן שכולן "תלויות בארץ" במהותם וקיומן בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הציבי לך ציונים".

שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך, ואעפ"כ קיימתי מצותיך. אמר לה: בתי, הגיע זמנך ליגאל.¹⁵

משנת רבי אליעזר פרשה ג עמוד 50

דבר אחר: במה הן צריכין לזכרו.¹⁶ אפילו בני מזרח, אפילו הַנְדוּיִים [באיי הים], צריכין לגשמים בתקופת תמוז - אינן שואלין את הגשמים אלא בעת שארץ ישראל צריכין להן. שאם תאמר ישאלו בעת שהן צריכין להן, בימות החמה, נמצאו רואין את עצמן כאלו הן בארץ שלהן. אלא יהו רואין את עצמן כאילו הן באכסניא ולבם מכוון לארץ ישראל, ושאלתו בעונתו. אם כן, היכן שואלין את הגשמים בשצרכו להן? בשומע תפלה, כל יחיד ויחיד לעצמו. ...¹⁷ "זָכְרוּ מִרְחוֹק אֶת־ה' וִירוּשָׁלַם תַּעֲלֶה עֲלֵיבְבָכֶם" (ירמיהו נא ט) ... ואומר: "וְאֶזְרְעֶם בְּעַמִּים וּבְמִדְבָרִים וְחַיּוֹ וְחַיּוֹ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ" (זכריה י ט). הא למדת, שכל הזוכר הוא חי והוא שב, ושאינו זוכר אינו חי ואינו שב.¹⁸

רמב"ן במדבר פרק ט פסוק א

בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון - ... ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ... ויתכן שהוצרך למצוה זו, בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ, דכתיב (שמות יב כה): "והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת", ועוד נאמר שם (שם יג ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה. ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו, כדי שתהיה זכר גאולתם והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם, ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והנה אמר תחילה "והיה כי תבואו אל הארץ", לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות, ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר.¹⁹

[רבינו] בחיי דברים פרק טו פסוק י

ומה שהתחילה הפרשה "באחד שעריך בארץ" וסיימה ג"כ "בארץ", יורה שעיקר הצדקה אינה אלא בארץ, אף על פי שהיא חובת הגוף בכל מקום. והוא הדין לכל שאר המצוות שעיקר חיובן בארץ. כי כן הזכיר בתחילת הפרשה: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ", לפי שהמצוות כולן הן משפט אלהי הארץ, שכבר הזכירו רז"ל כי בעשותנו אותן בחו"ל הוא כדי שלא נשכחם כשנחזור לארץ ...²⁰

¹⁵ מדרש זה שייך לדברינו הנחמה השנייה - ותאמר ציון עזבני ה' וכן דברינו עבד שמכרו רבו בתשעה באב וכאן חשוב לנו סוף המדרש, החלק הדין בשמירת המצוות בגולה. הקב"ה מגלה את ישראל משום שלא השכילו לשמור על התורה (בארץ) וכנסת ישראל סבורה שכיוון שכן אין סיבה לקיים את המצוות (בחול). המשך קיום המצוות בחול יכול להיחשב כהתעלמות מהכעס של הקב"ה, מהסיבה לגלות, כניסיון מלאכותי להמשיך כאילו לא קרה דבר, כהתרחקות מארץ ישראל ושכחתה. רק בירור יסודי ועמוק של השבר הגדול, רק ירידה עד עומקו של הפצע הגדול, הם הדרך והערובה לקימום מחדש, לאיחוי השבר. אז מי יעשה את הצעד הראשון? כנסת ישראל שזעקה עזבני ה' היא שעושה את הצעד הראשון. לאחר שקבעה "בדין הוא שלא אשמור מצותיך" - לפי שורת הדין אין סיבה שאשמור את המצוות בחול; היא חוזרת ומציינת "ואעפ"כ קיימתי מצותיך". כאילו היא מצטטת את מדרש ספרי (עקב פיסקא מג): "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, הִיוּ מְצוּיָנִים בַּמְצוֹת, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים". ואמנם, אחרי דין ודברים הקשה הזה עונה הקב"ה לכנסת ישראל: "בתי, הגיע זמנך ליגאל".

¹⁶ משנת רבי אליעזר דנה שם בעשיית זכר לחורבן: "ובמה הן צריכין לזכרו? סידו את בתיהן, משירין מקצת, אמה על אמה. עשו את תכשיטיהן, משירין מקצת. עשו סעודתן, משירין מקצת ... דבר אחר: "במה הן צריכין לזכרו? בתפילותיהן".

¹⁷ בקטע שהשמטנו מובאים מדרשי ספרי הנ"ל ובתוספת דגש על זכירת ארץ ישראל, שהיא הנושא ההלכתי בו הוא דן.

¹⁸ הדגש הכפול בדרשה זו, שבנויה גם היא על מדרשי הספרי בהם פתחנו (בקטעים שהשמטנו), הוא על האכסניה ועל הזכרון. אכסניה זמנית מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם" (ולמה לא מלו? ראה יבמות עב ע"ב), אבל לשיטתו, מהות מצוות הפסח אינה נוהגת אלא בארץ, שהרי פסח הוא חג החירות ואיזו מין חירות היא ואיזו זכירת יציאת מצרים, כשאתה עדיין בדרך ואינך יושב על אדמתך כבן חורין? ובאמת מה חשב רמב"ן כל אותן שנים שקיים מצוות הפסח בספרד? מן הסתם כספרי, שקיום ליל הסדר בחול הוא בבחינת "היו מצוינים במצוות, שכשתחזרו לא יהיו עליכם כחדשים". לשיטתו, "כי תבואו אל הארץ" שכתוב במצוות הפסח הוא כפשוטו. השווה הסבר זה עם שיטת ר' ישמעאל בגמרא קידושין לו ע"ב שמשביר מדוע כתוב "כי תבואו אל הארץ" במצוות שאינן תלויות בארץ כמו פסח, תפילין ופטר חמור: "עשה מצוה זו שבשביבה תיכנס לארץ" (וכך אגב גם במצוות בכור שהתחילה רק בכניסה לארץ אבל נוהגת גם בחול, ראה בכורות ה ע"א). האם אלה שיטות סותרות? האם ר' ישמעאל ורמב"ן ילכו שניהם יחדיו?

¹⁹ רמב"ן מוסיף את הסבר חז"ל שמצוות הפסח לא נהגה במדבר (רק פעם אחת בשנה השנייה מיציאת מצרים) "לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם" (ולמה לא מלו? ראה יבמות עב ע"ב), אבל לשיטתו, מהות מצוות הפסח אינה נוהגת אלא בארץ, שהרי פסח הוא חג החירות ואיזו מין חירות היא ואיזו זכירת יציאת מצרים, כשאתה עדיין בדרך ואינך יושב על אדמתך כבן חורין? ובאמת מה חשב רמב"ן כל אותן שנים שקיים מצוות הפסח בספרד? מן הסתם כספרי, שקיום ליל הסדר בחול הוא בבחינת "היו מצוינים במצוות, שכשתחזרו לא יהיו עליכם כחדשים". לשיטתו, "כי תבואו אל הארץ" שכתוב במצוות הפסח הוא כפשוטו. השווה הסבר זה עם שיטת ר' ישמעאל בגמרא קידושין לו ע"ב שמשביר מדוע כתוב "כי תבואו אל הארץ" במצוות שאינן תלויות בארץ כמו פסח, תפילין ופטר חמור: "עשה מצוה זו שבשביבה תיכנס לארץ" (וכך אגב גם במצוות בכור שהתחילה רק בכניסה לארץ אבל נוהגת גם בחול, ראה בכורות ה ע"א). האם אלה שיטות סותרות? האם ר' ישמעאל ורמב"ן ילכו שניהם יחדיו?

²⁰ והוא ממשיך שם בציטוט מדרשי ספרי הנ"ל. הרי לנו שאפילו מצווה כצדקה, עיקר קיומה ומהותה הם בארץ! בדומה לעריות שהביא רמב"ן לעיל, במהות של קיום חברה מתוקנת ובדומה למצוות הפסח שהביא רמב"ן ששם כתוב: "כי תבואו אל הארץ" וכאן "בארץ". צדקה בין-אישית, בין אדם לחברו, היא עניין אחד שבוודאי נוהג גם בחול, אבל צדקה במובן הרחב של חברה ריבונית ונאורה הדואגת

ספרי דברים פרשת ראה פסקא פ

מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיה בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאים חוצה לארץ. והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה: "וירשתם אותה וישבתם בה. ושמרתם לעשות את כל החוקים האלה" (דברים יא לא).²¹ אמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. מעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכים לנציבים אצל רבי יהודה בן בתירה ללמוד ממנו תורה, והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל. זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו את המקרא הזה: "וירשתם אותה וישבתם בה. ושמרתם לעשות את כל החוקים האלה ואת המשפטים". אמרו: חזרו ובאו להם לארץ ישראל.²²

מסכת סוטה דף יד עמוד א

דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאזה משה רבינו ליכנס לא"י? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי.²³

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: הארכנו בשבחה של ארץ ישראל כמקום קיום המצוות הבסיסי, ועדיין לא מנינו את כל המקורות. הרוצה להשלים ולהרחיב (ולקיים הפסוק: "עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ"), יעיין גם במקורות הבאים:

- 1. תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פרק ו הלכה א.** שם מודגש שבשיבת ציון בימי עזרא נכרתה ברית (אמנה) חדשה בין עם ישראל וארץ ישראל, בדומה לברית יהושע: "הקיש ביאתן בימי עזרא לביאתן בימי יהושע. מה ביאתן בימי יהושע פטורין היו ונתחייבו, אף ביאתן בימי עזרא פטורין היו ונתחייבו". ולא עוד, אלא שירושת עזרא גדולה מירושת יהושע: "והטיבך והרבך מאבותיך - אבותיך לא היה עליהם עול מלכות, ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות. אבותיכם לא נתחייבו אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו, אבל אתם, כיון שנכנסתם נתחייבתם. אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם, ראשון ראשון קונה ומתחייב". בשיבת ציון חודשה הברית, לא רק של מצוות התלויות בקרקע, וחזרו לקיים בארץ את המצוות שקויימו בבבל על מנת שלא יהיו כחדשים כשיחזרו. אך למרבה הצער רבים נשארו בבל והמשיכו להיות "מצוינים במצוות" שם. ראה כעסו הגדול של ריש לקיש על אנשי בבל, יומא ט ע"ב.
- 2. אבן עזרא דברים יב ח** "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו", שרק בכניסה לארץ התחייבו במלוא היקף ומשמעות המצוות: "הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ". ראה דברינו [איש הישר בעיניו](#) בפרשת שבוע זו.

לחלשים – עיקרה בארץ ישראל בהיות עם ישראל ריבון לעצמו (ביטוח לאומי, משרד הרווחה?). ושוב, יש כאן גם דמיון למצוות עבודה זרה לעיל שראינו שיש הבדל בין קיומה בארץ ובחול. אך בהמשך דבריו שם מציג רבינו בחיי אפשרות הפוכה: "או יהיה באור מלת "בארצך" - אפילו בארצך". והוא מסביר שאם בארץ נוהגות מצוות כמו תרומות ומעשרות ושמירת כספים וקרקעות, אולי יש להקל במצוות צדקה, כי: "אם אני צריך להשמיט מעותי או קרקעותי בארץ, איך אתן שם צדקה? נמצא שאני מפסיד מכל צד". ולכן צריך להוסיף "בארצך" במצוות צדקה "וכל שכן שאתה צריך לתת צדקה בחול" שאין שם שמירת קרקעות". כל זה, מעורר שאלות מעניינות לימינו של גדרי מצוות צדקה למי שמקפיד לשלם מיסים, ארנונה וביטוח לאומי, ומי שמשלים לילדיו והוריו שהמדינה לא מחזיקה כיאות וכו'. ומן הסתם כבר דנו בכל גדולים וטובים בימינו וכל היודע דבר בעניין זה, אנא יחיש שמועתו אלינו ויבוא על שכרו מהשמים.

²¹ ציטוט פסוק זה, מעניין במיוחד. זה הפסוק (וחצי) החותם את פרק יא בפרשתנו ומיד אחריו בא הפסוק שאנו דורשים לאורך כל הדף: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ וכו'". בא מדרש ספרי זה ואומר: בבקשה לקרוא את שני הפסוקים החותמים את פרק יא ואת הפסוק הפותח את פרק יב ברצף אחד: "כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם וירשתם אותה וישבתם בה: ושמרתם לעשות את כל החוקים ואת המשפטים אשר נתן ה' אלהיכם ואת המשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים עליה עדמה".

²² "אמר", מי שספרו את המעשה הזה. אפשר שהפירוש לאמירה "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה" אינו הדמיון שבכך אחת של המאזניים שמים את כל המצוות ובכך השנייה את ישיבת ארץ ישראל וזו מכריעה, אלא במונן שבעצם ישיבת ארץ ישראל מתקיימות כל מצוות התורה באופן הראוי. הכל בכף אחת. ראה שוב דרשה לראש השנה לרמב"ן: "... ופירשו בהן כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו לארץ. כי עיקר המצות ליושבים בארץ ה', ולפיכך אמרו בספרי וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות, וכך היא שנויה בתוספתא דע"ז".

²³ אפשר לצמצם מדרש זה רק לתוספת מצוות התלויות בארץ, אולי למצוות שהתחייבו בהם רק משנכנסו, אבל אפשר גם לחבר מדרש זה לרעיון הבסיסי שעיקר קיום המצוות הוא בארץ, בשינוי קטן של לשון המדרש: מצוות הרבה נצטוו ישראל ואין אלה מתקיימין אלא בא"י".